

บทที่ 4

สภาพเศรษฐกิจ สังคม และระบบการผลิตของกลุ่มตัวอย่าง

ในบทนี้ จะได้นำเสนอสภาพเศรษฐกิจ สังคม ของเกษตรกร ประกอบด้วยการศึกษา ขนาดครัวเรือนและแรงงาน อาชีพหลัก อาชีพรอง ฐานะ มูลค่าทรัพย์สิน องค์กรทางสังคม การช่วยเหลือขององค์กรทางสังคม สุขภาพอนามัย การเจ็บป่วย นอกจากนั้น ยังแสดงข้อมูลทรัพยากรการผลิต ประกอบด้วยขนาดที่ดิน การถือครองที่ดิน ทรัพยากรน้ำ ระบบการผลิต รายได้ รายจ่าย การเข้าถึงแหล่งทุน การกู้ยืมทั้งในรูปเงินสด และสิ่งของ และหนี้สิน ในบางหัวข้อจะนำเสนอในภาพรวมทั้งหมด แต่ในบางหัวข้อก็ได้นำเสนอเป็นรายพืช/สัตว์ ดังนี้

4.1 สภาพเศรษฐกิจ สังคมทั่วไป

ก. การศึกษา

เกษตรกรที่ทำเกษตรพันธสัญญาในกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ยังมีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา โดยเฉพาะในกลุ่มปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และในกลุ่มผู้เลี้ยงปลา ซึ่งส่วนใหญ่ราว ร้อยละ 78-87 จบชั้นประถมศึกษา และประมาณร้อยละ 10-20 จบชั้นมัธยมศึกษา ในกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร ไก่ไข่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และมะเขือเทศ เกษตรกรจะมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย สูงขึ้น (ประมาณ ร้อยละ 25-30) ในกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา จะเป็นผู้จบปริญญาตรีมากที่สุด (ร้อยละ 33) เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ รองลงมาคือกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร (ร้อยละ 12) (ตารางที่ 4.1) มีเกษตรกรบางส่วนที่ระบุว่า ไม่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตามเกษตรกรเหล่านี้ จะได้รับการอบรมเพิ่มเติม ซึ่งเกษตรกรผู้ทำเกษตรพันธสัญญาจะได้รับการอบรม ในกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 90 จะได้รับการอบรม ส่วนในกลุ่มพืช เกษตรกรประมาณร้อยละ 60 จะได้รับการอบรม ในกลุ่มปลา ร้อยละ 71 จะได้รับการอบรมเพิ่มเติม ที่ได้รับการอบรมต่ำสุด คือกลุ่ม ข้าวโพดฝักอ่อน (ตารางที่ 4.2)

ข. ขนาดครัวเรือน และ แรงงาน

ในด้านขนาดของครัวเรือน ครัวเรือนในกลุ่มตัวอย่าง มีค่าเฉลี่ยของขนาดครัวเรือนที่ 3.9 คน ซึ่งมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 1.22 คน ค่าเฉลี่ยของสมาชิกอยู่ในวัยแรงงาน 3.05 คน นอกวัยแรงงาน 0.80 คน ค่าเฉลี่ยของจำนวนสมาชิกที่ทำเกษตรทั้งหมด อยู่ที่ 2.22 คน ส่วนอีก 0.38 คน ทำอาชีพอื่นที่ไม่ใช่เกษตร (ตารางที่ 4.3) ครัวเรือนเกษตรกรร้อยละ 11 มีแรงงานจ้างประจำคอยช่วยงาน โดยมักอยู่ในกลุ่มฟาร์มปศุสัตว์ ซึ่งร้อยละ 40 ของฟาร์มไก่เนื้อ ร้อยละ 74 ของฟาร์มไก่ไข่ และร้อยละ 68 ของฟาร์มสุกรจะมีแรงงานจ้างประจำ (ตารางที่ 4.4)

ตารางที่ 4.1 การศึกษาหัวหน้าครัวเรือน

จำนวนครัวเรือนเกษตรกร การศึกษาหัวหน้าครัวเรือน ไม่ได้รับการศึกษา	ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)										
	มันฝรั่ง	มะเขือ เทศ	ถั่วเหลือง ฝักสด	ข้าวโพด หวาน	ข้าวโพด ฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยง สัตว์เพื่อผลิต เมล็ดพันธุ์	พริก	สุกร รับจ้าง เลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	
										รับจ้าง ราคา	เลี้ยง
66	60	62	62	68	68	56	25	35	15	10	62
0.0	5.0	1.6	1.6	4.4	0.0	8.9	0.0	0.0	0.0	0.0	1.6
0.0	3.3	1.6	0.0	0.0	0.0	7.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
83.3	66.7	77.4	87.1	77.9	64.7	60.7	40.0	57.1	40.0	70.0	79.0
6.1	20.0	14.5	6.5	11.8	22.1	10.7	8.0	20.0	6.7	20.0	11.3
4.6	5.0	3.2	3.2	4.4	11.8	8.9	28.0	11.4	13.3	10.0	4.8
0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.5	0.0	12.0	5.7	33.3	0.0	3.2
6.1	0.0	1.6	1.6	1.5	0.0	3.6	12.0	5.7	6.7	0.0	0.0

ตารางที่ 4.2 การได้รับการอบรม

ประเด็น	ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)										
	มันฝรั่ง	มะเขือ เทศ	ถั่วเหลือง ฝักสด	ข้าวโพด หวาน	ข้าวโพด ฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยง สัตว์เพื่อผลิต เมล็ดพันธุ์	พริก	สุกร รับจ้าง เลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	
										รับจ้าง ราคา	เลี้ยง
การได้รับการอบรม	30.3	43.3	33.9	32.3	64.7	40.9	4.0	2.9	6.7	10.0	29.0
ไม่เคยได้รับการอบรม	69.7	56.7	66.1	67.7	35.3	59.1	96.0	97.1	93.3	90.0	71.0

ตารางที่ 4.3 สมาชิกในครัวเรือนรวมทุกพีช/สัตว์

ประเด็น	จำนวนครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย (คน)	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
1 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในบ้าน			
ขนาดครัวเรือน (คน)	589	3.90	1.22
สมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงาน	589	3.05	1.03
สมาชิกที่อยู่นอกวัยแรงงาน	589	0.80	0.95
2 สถานภาพการทำงานของสมาชิกในครอบครัว			
ทำเกษตรอย่างเดียวไม่รับจ้าง	589	1.17	1.11
ทำการเกษตรและรับจ้างในเกษตร	589	0.45	0.89
ทำการเกษตรและรับจ้างนอกเกษตร	589	0.20	0.54
ทำการเกษตรและรับจ้างในและนอกเกษตร	589	0.39	0.84
รวมทำเกษตร	589	2.22	0.85
ประกอบอาชีพที่ไม่ใช่เกษตร	589	0.38	0.66
3. การจ้างแรงงานประจำ (ตลอดปี) ในฟาร์ม			
แรงงานประจำรวม	589	0.27	0.94
เงินเดือนของแรงงานประจำรวม ชาย (บาท/เดือน)	60	4,594.2	1,481
เงินเดือนของแรงงานประจำรวม หญิง (บาท/เดือน)	52	4,358.4	1,580.4

ตารางที่ 4.4 การมีแรงงานประจำ

		ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)									
มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกร	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	ไก่เนื้อ	รวม
93.9	96.7	100.0	98.4	97.1	98.5	98.2	32.0	25.7	60.0	60.0	89.1
6.1	3.3	0.0	1.6	2.9	1.5	1.8	68.0	74.3	40.0	40.0	10.9
การมีแรงงานประจำ											
ไม่มี											
มี											

ค. อาชีพ

เมื่อดูอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งแจกแจงตามระบบพืช/สัตว์ พบว่า เกษตรกรผู้ปลูกพืช และเกษตรกรผู้เลี้ยงปลา ยังมีการพึ่งพาการทำงานอยู่ แม้ว่า สัดส่วนเกษตรกรที่พึ่งพาการทำงานเป็นอาชีพหลักไม่มากเท่ากับการทำไร่ ปลูกผัก หรือ เลี้ยงสัตว์ ในกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร และ ไก่ จะระบุว่าไม่ได้ทำงานเป็นอาชีพหลัก ในกลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นข้าราชการในสัดส่วนที่สูง เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น มีครัวเรือนเกษตรกรราวร้อยละ 5-10 ที่ระบุว่าอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือนคือการรับจ้างใน และนอกเกษตร (ตารางที่ 4.5)

ส่วนในด้านอาชีพรองของหัวหน้าครัวเรือน พบว่าส่วนใหญ่ให้การทำงานเป็นอาชีพรอง (ร้อยละ 20-40) ในทุกกลุ่ม ผู้ปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพด พริก จะให้การทำงานเป็นอาชีพรองด้วย (ประมาณ ร้อยละ 20) ในกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร ไก่ไข่ และปลา จะมีการทำสวนผลไม้เป็นอาชีพรอง ส่วนผู้เลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา มีสัดส่วนของฟาร์มที่มีการค้าขายเป็นอาชีพรองสูงกว่ากลุ่มอื่น กลุ่มปลูกถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพด มีการรับจ้างในภาคเกษตรเป็นอาชีพรองสูงกว่ากลุ่มอื่น (ประมาณร้อยละ 20) (ตารางที่ 4.6)

ง. ฐานะของครัวเรือน

คณะผู้วิจัย ได้ให้เกษตรกรประเมินตนเองว่ามีฐานะทางครัวเรือนอย่างไร ส่วนใหญ่ ร้อยละ 90 จะระบุว่าฐานะปานกลาง มีกลุ่มเกษตรกรประมาณร้อยละ 0-7 จะประเมินว่าอยู่ในฐานะสบาย กลุ่มไก่เนื้อประกันราคา และกลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดหวาน จะประเมินว่าอยู่ในฐานะสบายสูงกว่ากลุ่มอื่น ส่วนกลุ่มปลูกพริก ร้อยละ 20 และกลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ร้อยละ 10 จะประเมินว่ามีฐานะขาดสน ซึ่งเป็นร้อยละที่สูงกว่ากลุ่มอื่น (ตารางที่ 4.7)

เมื่อประเมินมูลค่าทรัพย์สิน ประเภทบ้าน รถ และ โรงเรือน พบว่า ในกลุ่มพืช กลุ่มปลูกข้าวโพดหวานจะมีทรัพย์สินมากกว่ากลุ่มปลูกพืชอื่น แต่มีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานสูงแสดงว่า มูลค่าทรัพย์สินอาจมีความแตกต่างกันสูงในกลุ่มนี้ มูลค่าทรัพย์สินที่สูงรองลงมาคือกลุ่มปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และมันฝรั่ง กลุ่มปลูกพริก และ มะเขือเทศ จะมีมูลค่าทรัพย์สินน้อยกว่ากลุ่มอื่น ในกลุ่มเลี้ยงสัตว์ จะมีทรัพย์สินมากกว่ากลุ่มพืช นำโดยกลุ่มเลี้ยงหมู รองลงมาคือกลุ่มไก่เนื้อประกันราคา กลุ่มเลี้ยงไก่ไข่ และ ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง กลุ่มเลี้ยงปลาจะมีทรัพย์สินต่ำสุด แต่กระนั้น ก็ยังมีทรัพย์สินมากกว่ากลุ่มผู้ปลูกพืช (ตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.5 อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน

ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)													
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์		ฟริก	สุกรรับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	ไก่เนื้อ	ปลา
						เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	ราคา						
ทำนา	34.9	28.3	14.5	16.1	14.7	14.7	10.7	0.0	0.0	0.0	10.0	3.2	
ทำไร่	47.0	5.0	67.2	62.9	66.2	69.1	14.3	0.0	0.0	5.7	0.0	0.0	
ทำสวนผลไม้	3.0	8.3	8.2	1.6	1.5	1.5	14.3	4.0	0.0	0.0	10.0	9.7	
ทำสวนผัก	3.0	43.3	8.2	9.7	0.0	2.9	42.9	0.0	0.0	0.0	0.0	1.6	
เลี้ยงสัตว์	1.5	1.7	0.0	0.0	2.9	0.0	1.8	84.0	94.3	86.7	60.0	75.8	
รับจ้างในภาคเกษตร	1.5	6.7	1.6	1.6	2.9	5.9	7.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
รับจ้างนอกภาคเกษตร	3.0	6.7	0.0	3.2	1.6	2.9	3.6	0.0	0.0	0.0	10.0	6.5	
ข้าราชการ	0.0	0.0	0.0	1.6	0.0	1.5	0.0	4.0	0.0	0.0	0.0	3.2	
ค้าขาย	1.5	0.0	0.0	0.0	0.0	1.5	0.0	4.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
อื่นๆ	4.6	0.0	0.0	3.2	10.3	0.0	5.4	4.0	0.0	0.0	10.0	0.0	

ตารางที่ 4.6 อาชีพครองของหัวหน้าครัวเรือน

	ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)											
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกรรับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อประกันราคา	ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ปลา
ทำนา	35.7	37.9	41.4	28.3	28.6	35.5	22.2	30.0	20.0	33.3	12.5	12.3
ทำไร่	28.6	6.9	25.9	20.0	26.5	16.1	18.5	10.0	8.0	0.0	0.0	1.8
ทำสวนผลไม้	1.8	8.6	5.2	11.7	2.0	8.1	9.3	20.0	24.0	0.0	12.5	24.6
ทำสวนผัก	10.7	31.0	1.7	10.0	0.0	6.5	20.4	10.0	20.0	8.3	0.0	0.0
เลี้ยงสัตว์	1.8	1.7	1.7	1.7	4.1	3.2	1.9	15.0	0.0	16.7	37.5	24.6
รับจ้างในภาคเกษตร	8.9	6.9	17.2	20.0	20.4	14.5	9.3	0.0	4.0	8.3	0.0	1.8
รับจ้างนอกภาคเกษตร	7.1	3.5	3.5	5.0	12.2	11.3	11.1	5.0	0.0	8.3	12.5	22.8
ข้าราชการ	1.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
ค้าขาย	3.6	1.7	1.7	0.0	0.0	1.6	0.0	5.0	20.0	16.7	0.0	8.8
อื่นๆ	0.0	1.7	1.7	3.3	6.1	3.2	7.4	5.0	4.0	8.3	25.0	3.5

ตารางที่ 4.7 ฐานะครัวเรือน

	ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)											
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกรรับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อประกันราคา	ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ปลา
รวย/สบาย	1.5	5.0	0.0	6.5	0.0	0.0	1.8	4.2	2.9	6.7	0.0	1.6
ปานกลาง	95.5	91.7	98.4	92.0	97.1	89.5	78.6	87.5	97.1	86.7	100.0	98.4
จน/ขัดสน	3.0	3.3	1.6	1.6	2.9	10.5	19.6	8.3	0.0	6.7	0.0	0.0

ตารางที่ 4.8 มูลค่าทรัพย์สิน บ้าน รถ โรงเรือน

ชนิดพืช หรือ สัตว์	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน
มันฝรั่ง	66	344,446	352,158
มะเขือเทศ	60	277,056	327,933
ถั่วเหลืองฝักสด	62	416,339	383,782
ข้าวโพดหวาน	62	702,989	2,0742,09
ข้าวโพดฝักอ่อน	68	313,390	296,952
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	68	346,028	279,427
พริก	56	278,629	292,542
หมู	24	1,318,472	1,417,356
ไก่ไข่	35	929,034	837,064
ไก่เนื้อประกันราคา	15	1,063,848	1,376,399
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	10	881,710	464,833
ปลา	62	653,801	966,626

จ. องค์กรทางสังคม

ในด้านสังคม การเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรอยู่ในระดับประมาณ ร้อยละ 30 จะสูงในกลุ่มปลูกข้าวโพด ถั่วเหลืองฝักสด และเลี้ยงสุกร (ร้อยละ 40-54) และจะต่ำในกลุ่มเลี้ยงไก่แบบรับจ้างเลี้ยง (ร้อยละ 10) การเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรจะมีสัดส่วนที่สูงขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มเลี้ยงไก่ไข่ ที่สูงถึงร้อยละ 68.6 และกลุ่มผู้ปลูกมะเขือเทศ ที่สูงถึงร้อยละ 65 ในกลุ่มอื่นๆ อยู่ในระดับประมาณร้อยละ 50 ต่ำที่สุดคือกลุ่มไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ซึ่งอยู่ในระดับ ร้อยละ 30

การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ จะสูงราว ร้อยละ 40-70 ต่ำที่สุดอยู่ในกลุ่มเลี้ยงปลา ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพียงร้อยละ 30.7

การเป็นสมาชิกกลุ่มใช้น้ำนั้น ในกลุ่มพืช จะสูงกว่ากลุ่มเลี้ยงสัตว์ ในกลุ่มพืช จะเป็นสมาชิกกลุ่มใช้น้ำประมาณ ร้อยละ 35-58 ส่วนในกลุ่มเลี้ยงสัตว์จะอยู่ในราวร้อยละ 13-20 เท่านั้น กลุ่มปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์นั้นจะเป็นสมาชิกกลุ่มใช้น้ำสูงที่สุดคือร้อยละ 76.5 (ตารางที่ 4.9)

การช่วยเหลือของกลุ่มต่างๆ จะอยู่ในระดับปานกลาง ถึงมาก ยกเว้นในกลุ่มไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยงซึ่งระบุว่า กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มผู้ใช้น้ำไม่ช่วยเหลือ หรือช่วยน้อย ในกลุ่มผู้ปลูกมันฝรั่ง จะได้รับการช่วยเหลือจากสหกรณ์ และกลุ่มเกษตรกรมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ส่วนความช่วยเหลือของกลุ่มผู้ใช้น้ำจะมากในกลุ่มผู้ปลูกมันฝรั่ง ข้าวโพดหวานและกลุ่มเลี้ยงสุกร ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ช่วยกลุ่มมันฝรั่งและกลุ่มเลี้ยงไก่ได้มาก (ตารางที่ 4.10)

ตารางที่ 4.9 การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรต่างๆในชุมชน

		ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)											
		มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกอร์รับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อประกันราคา	ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ปลา
การเป็นสมาชิกสหกรณ์													
ไม่เป็น	เป็น	69.7	76.7	54.8	66.1	53.1	46.3	60.7	58.3	68.6	73.3	90.0	74.2
		30.3	23.3	45.2	33.9	46.9	53.7	39.3	41.7	31.4	26.7	10.0	25.8
การเป็นสมาชิกกลุ่ม													
ไม่เป็น	เป็น	51.6	35.0	51.6	48.4	63.9	40.3	50.0	45.8	31.4	46.7	70.0	50.0
		48.4	65.0	48.4	51.6	36.1	59.7	50.0	54.2	68.6	53.3	30.0	50.0
การเป็นสมาชิกกลุ่มออม													
ไม่เป็น	เป็น	47.0	55.0	55.7	43.6	58.7	23.9	28.6	34.8	45.7	40.0	30.0	69.4
		53.0	45.0	44.3	56.6	41.3	76.1	71.4	65.2	54.3	60.0	70.0	30.7
การเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ													
ไม่เป็น	เป็น	62.1	63.3	64.5	41.9	60.3	23.5	51.8	69.6	77.1	86.7	80.0	72.6
		37.9	36.7	35.5	58.1	39.7	76.5	48.2	30.4	22.9	13.3	20.0	27.4

ตารางที่ 4.10 การช่วยเหลือขององค์กร

ประเด็น	ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)											
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกร	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	ไก่เนื้อ	ปลาทูน่า
การช่วยเหลือของสหกรณ์												
ไม่ช่วยเหลือ	5.0	7.1	13.8	18.2	15.6	8.3	27.3	20.0	0.0	0.0	0.0	18.8
ช่วยบ้าง น้อย	20.0	21.4	10.3	4.6	6.3	13.9	13.6	30.0	0.0	0.0	0.0	12.5
ช่วยบ้าง ปานกลาง	25.0	50.0	58.6	50.0	53.1	58.3	45.5	30.0	72.7	75.0	100	62.5
ช่วยได้มาก	50.0	21.4	17.2	27.3	25.0	19.4	13.6	20.0	27.3	25.0	0.0	6.3
การเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร												
ไม่ช่วยเหลือ	3.2	10.3	19.4	12.5	16.0	7.5	20.7	7.1	0.0	0.0	66.7	9.7
ช่วยบ้าง น้อย	16.1	0.0	9.7	9.4	16.0	10.0	13.8	21.4	4.2	0.0	33.3	9.7
ช่วยบ้าง ปานกลาง	35.5	51.3	51.6	59.4	52.0	67.5	55.2	50.0	58.3	87.5	0.0	51.6
ช่วยได้มาก	45.2	38.5	19.4	18.8	16.0	15.0	10.3	21.4	37.5	12.5	0.0	29.0
การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์												
ไม่ช่วยเหลือ	14.3	3.7	10.7	0.0	17.2	14.0	12.5	13.3	10.5	0.0	14.3	5.3
ช่วยบ้าง น้อย	5.7	7.4	25.0	5.9	10.3	6.0	17.5	13.3	0.0	22.2	14.3	26.3
ช่วยบ้าง ปานกลาง	45.7	66.7	46.4	64.7	51.7	61.0	55.0	46.7	63.2	66.7	57.1	63.2
ช่วยได้มาก	34.3	22.2	17.9	29.4	20.7	18.0	15.0	26.7	36.8	11.1	14.3	5.3
การช่วยเหลือของกลุ่มผู้ใช้น้ำ												
ไม่ช่วยเหลือ	16.0	4.6	15.4	8.6	11.5	7.8	25.9	0.0	0.0	0.0	50.0	0.0
ช่วยบ้าง น้อย	20.0	18.2	11.5	8.6	15.4	5.9	3.7	14.3	0.0	0.0	50.0	5.9
ช่วยบ้าง ปานกลาง	28.0	59.1	50.0	45.7	46.1	58.8	44.4	42.9	62.5	50.0	0.0	64.7
ช่วยได้มาก	36.0	18.2	23.1	37.1	27.0	27.5	25.9	42.9	37.5	50.0	0.0	29.4

ฉ. สุขภาพอนามัย

ในด้านสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว มีการเจ็บป่วยมากในกลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มปลูกมะเขือเทศ ข้าวโพดฝักอ่อน และพริก แต่ไม่ได้ระบุมีสาเหตุจากอะไร (ตารางที่ 4.11) เมื่อถามถึงการเจ็บป่วยจากสารเคมี พบว่าผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสดมีร้อยละของการเจ็บป่วยสูงสุด คือร้อยละ 17.7 รองลงมาคือในกลุ่มผู้ปลูกมะเขือเทศ และ มันฝรั่ง (ประมาณร้อยละ 11-12) (ตารางที่ 4.12)

ตารางที่ 4.11 สุขภาพของสมาชิกวัยแรงงาน

ประเด็น	จำนวนคน (คน)											
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกรรับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อประกันราคา	ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ปลา
สุขภาพของสมาชิกวัยแรงงาน												
แข็งแรงดี	58	37	47	52	52	56	42	18	30	12	7	39
เจ็บป่วย	8	23	15	10	16	12	14	7	5	3	3	23

ตารางที่ 4.12 การเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมี

	ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)											
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกรรับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อประกันราคา	ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ปลา
ไม่เคย	89.4	83.3	82.3	90.3	97.1	92.7	92.9	91.7	100.0	100.0	100.0	98.4
เคย	10.6	11.7	17.7	9.7	2.9	7.3	7.1	8.3	0.0	0.0	0.0	1.6

4.2 ทรัพยากรการผลิต

ก. ขนาดที่ดิน และการถือครองที่ดิน

ในด้านขนาดที่ดินของตนเองของเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มผู้เลี้ยงสุกรเป็นกลุ่มที่มีที่ดินของตนเองสูงที่สุด คือเฉลี่ย 23.94 ไร่ต่อครัวเรือน รองลงมาคือกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา มีขนาดที่ดินของตนเองเฉลี่ย 12.51 ไร่ต่อครัวเรือน กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ผู้ปลูกมันฝรั่ง ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ มีขนาดที่ดินเฉลี่ย 5-7 ไร่ต่อครัวเรือน กลุ่มที่มีที่ดินน้อยประมาณ 2-4 ไร่ต่อครัวเรือนคือกลุ่มปลูกมะเขือเทศ ข้าวโพดฝักอ่อน และ กลุ่มเลี้ยงปลา ส่วนกลุ่มปลูกพริก จะมีที่ดินปานกลางคือ ราว 10 ไร่ แต่เป็นที่ดินในที่ดอนในขณะที่กลุ่มปลูกพืชอื่น มักเป็นที่ดินในเขตชลประทาน (ตารางที่ 4.13) เกษตรกรในทุกกลุ่มจะมีการเช่าที่ดินเพิ่มเติมในบางราย โดยจากจำนวนแปลงที่ดินของเกษตรกรทั้งหมด รวม 1,703 แปลง จะเป็นแปลงที่เป็นของตนเอง ร้อยละ 74 เป็นแปลงเช่าร้อยละ 15 และเป็นแปลงที่ทำกินฟรี ร้อยละ 10 (ตารางที่ 4.14)

ข. ทรัพยากรน้ำ

ในด้านแหล่งน้ำที่ใช้ในแปลงต่างๆ ของเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งรวมทั้งแปลงที่อยู่อาศัยด้วย พบว่าในจำนวนแปลงทั้งหมด 1420 แปลงที่เกษตรกรระบุมาร้อยละ 20.9 ได้รับน้ำชลประทานโครงการของรัฐ ร้อยละ 18.7 ได้รับน้ำจากชลประทานเหมืองฝาย ร้อยละ 13 ได้รับน้ำจากลำห้วย ร้อยละ 9 ได้รับน้ำจากน้ำบาดาล ประมาณ ร้อยละ 4 ได้รับน้ำจากอ่างเก็บน้ำ และ บ่อน้ำตื้น ส่วนที่เหลือได้รับน้ำจากประปา และจากหลายแหล่ง (ตารางที่ 4.15)

ตารางที่ 4.13 ขนาดที่ดินของตนเอง

กลุ่ม	จำนวน	ค่าเฉลี่ย (ไร่)	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (ไร่)
มันฝรั่ง	66	6.86	6.52
มะเขือเทศ	60	2.48	3.42
ถั่วเหลืองฝักสด	62	7.63	9.48
ข้าวโพดหวาน	62	6.50	5.27
ข้าวโพดฝักอ่อน	68	4.41	4.67
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	68	6.89	7.47
พริก	56	9.50	10.08
สุกรรับจ้างเลี้ยง	25	23.94	26.36
ไก่ไข่	35	6.02	5.66
ไก่เนื้อประกันราคา	15	12.51	12.42
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	10	5.07	3.94
ปลา	62	3.82	4.17
รวม	589	6.90	9.49

ตารางที่ 4.14 การถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครอง	จำนวนแปลง	ร้อยละ
ที่ตัวเอง	1,253	73.5
ที่เช่า	256	15.0
ทำฟรี	170	10.0
อื่นๆ	24	1.4
รวม	1703	100.0

ตารางที่ 4.15 ประเภทแหล่งน้ำที่ใช้

ประเภทแหล่งน้ำ	จำนวนแปลง	ร้อยละ
น้ำฝน	144	10.14
ชลประทานหลวง	297	20.92
เหมืองฝาย	266	18.73
น้ำจากลำห้วย	185	13.03
ประปา	205	14.44
ประปาภูเขา	16	1.13
น้ำบาดาล	131	9.23
อ่าง	58	4.08
บ่อน้ำตื้น	56	3.94
สูบน้ำพลังไฟฟ้า	2	0.14
อ่างน้ำและบาดาล	5	0.35
ประปาและบาดาล	14	0.99
บ่อน้ำตื้นและประปา	3	0.21
บ่อน้ำตื้น บาดาล และประปา	1	0.07
อื่นๆ	37	2.60
รวม	1,420	100.00

4.3 ระบบการผลิต

เมื่อพิจารณาระบบการผลิตของกลุ่มเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่าง เฉพาะในกลุ่มปลูกพืชระบบพันธะสัญญา พบว่า เกษตรกรมีการปลูกพืชที่หลากหลาย ไม่จำเพาะเจาะจงพืชใดพืชหนึ่ง หรือ อาจปลูกพืชระบบพันธะสัญญาหลายๆ พืช พร้อมกัน เช่น ปลูกมันฝรั่ง ข้าวโพดหวาน และ ถั่วเหลืองฝักสด ไปพร้อมๆ กัน เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงที่ต้องพึ่งพิงพืชชนิดเดียว นอกจากนั้น ยังมีการปลูกพืชที่ไม่อยู่ในระบบพันธะสัญญาไปพร้อมๆ กัน เช่น การปลูกข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ไม้ผล เช่น ลำไย มะม่วง เป็นต้น ความหลากหลายในกิจกรรมการผลิตในกลุ่มเกษตรกรปลูกพืชมีมากกว่ากลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ สังเกตด้วยว่า พืชในพันธะสัญญาส่วนใหญ่เป็นพืชที่ปลูกในระบบการเกษตรที่มีข้าวเป็นหลัก อาจจะยกเว้น ข้าวโพดฝักอ่อนที่อาจปลูกในที่ดอน กระนั้น ก็ตาม เกษตรกรก็มีการปลูกข้าวในแปลงอื่นๆ ด้วย การผลิตข้าวทำให้เกษตรกรมีหลักประกันว่ามีผลผลิตข้าวเพื่อการบริโภค ทำให้มีความมั่นใจในระดับหนึ่ง นอกจากนั้น เกษตรกรเหล่านี้มักเป็นเกษตรกรในเขตที่มีการชลประทานที่ดีด้วย (ตารางที่ 4.16) ส่วนรูปที่ 4.1-4.6 แสดงถึงระบบพืชของเกษตรกรตามฤดูปลูกในรอบปี ของ ระบบการปลูกมันฝรั่ง มะเขือเทศ ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และ พริก ตามลำดับ จะเห็นได้ว่า เกษตรกรผู้ปลูกพืชในระบบพันธะสัญญามีความหลากหลายในระบบพืชที่ปลูก เป็นการประกันความเสี่ยงได้ระดับหนึ่งคือไม่ได้พึ่งพาพืชในระบบพันธะสัญญาทั้งหมด

ตารางที่ 4.16 ระบบพืชในกลุ่มเกษตรกรรมพันธสัญญา

กลุ่มผู้ปลูกพืช	ระบบการผลิตในแปลงพืชนั้นๆ	ระบบการผลิตในแปลงอื่นๆ
มันฝรั่ง	ข้าวนาปี-มันฝรั่ง	ข้าวนาปี
	ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-ข้าวโพดหวาน	ไม้ผล
	ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-ถั่วเหลืองฝักสด	ข้าวนาปี-ข้าวนาปรัง
	ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-พืชผักต่างๆ	พืชไร่ และ พืชผักอื่น (ข้าวโพด พริก กระเทียม)
	มันฝรั่ง-พืชผักต่างๆ	แปลงหญ้า เลี้ยงสุกร
มะเขือเทศ	ข้าวนาปี-มะเขือเทศ	ข้าวนาปี
	ข้าวนาปี-มะเขือเทศ+พริก	ข้าวนาปี-พืชผัก
	ข้าวนาปี-ข้าวนาปรัง+มะเขือเทศ	ไม้ผล (ลำไย ส้ม มะม่วง)
	มะเขือเทศ+พริก-มะเขือเทศ+พริก	หอม กระเทียม
ถั่วเหลืองฝักสด	ข้าวนาปี-ถั่วเหลืองฝักสด	ลำไย
	ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-ถั่วเหลืองฝักสด	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
	ข้าวนาปี-ข้าวโพด-ถั่วเหลืองฝักสด	ข้าวนาปี-กระเทียม
	มันฝรั่ง-ถั่วเหลืองฝักสด+ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์	
ข้าวโพดหวาน	ข้าว-ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
	ข้าว-มันฝรั่ง-ข้าวโพดหวาน	พริก
	มันฝรั่ง-ข้าวโพดหวาน	ลำไย มะม่วง
	ข้าว-มันฝรั่ง-ข้าวโพดหวาน-พืชผัก	หอม กระเทียม มันฝรั่ง ข้าวนาปี-ข้าวนาปรัง ผักต่างๆ
ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวนาปี-ข้าวโพดฝักอ่อน	ลำไย มะม่วง กล้วย
	ข้าวนาปี-ข้าวโพดฝักอ่อน-ข้าวโพด ฝักอ่อน	หญ้า
	ข้าวโพดฝักอ่อน-ข้าวโพดฝักอ่อน-	ข้าวนาปี-ยาสูบ
	ข้าวโพดฝักอ่อน-ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์
	ข้าวโพดฝักอ่อนและกล้วย	
	ข้าวโพดฝักอ่อนและลำไย	
	ข้าวโพดฝักอ่อน-ยาสูบ	

ตารางที่ 4.16 ระบบพืชในกลุ่มเกษตรกรรมพันธะสัญญา (ต่อ)

กลุ่มผู้ปลูกพืช	ระบบการผลิตในแปลงพืชนั้นๆ	ระบบการผลิตในแปลงอื่นๆ
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	ข้าวนาปี-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์-กระเทียม ข้าวนาปี-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์-ผักต่างๆ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และ ลำไย	ข้าวนาปี-กระเทียม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ไม้ผล (ลำไย มะม่วง) ข้าวนาปี-พืชผักต่างๆ เลี้ยงวัว ผักต่างๆ
พริก	ข้าวนาปี-พริก พริก-กระเทียม หอมแดง-พริก+แตงโม พริก+ถั่วลิสง พริก และ ลำไย พริก-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พริก- พืชผักต่างๆ-พริก	ลำไย มะม่วง ข้าวนาปี-พืชผัก ข้าวนาปี-กระเทียม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กระเทียม ถั่วลิสง ดอกเยอบีรา สตรอเบอร์รี่ พืชผักต่างๆ

เดือน (ตั้งแต่เตรียมดิน - เก็บเกี่ยว)											
ด.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
ระบบพืชการผลิตในแปลงมันฝรั่ง											
52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53
ข้าวนาปี	ข้าวนาปี		มันฝรั่ง							ข้าวนาปี	
ข้าวนาปี-มันฝรั่ง	ข้าวนาปี		มันฝรั่ง				ข้าวโพดหวาน			ข้าวนาปี	
ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-ข้าวโพดหวาน			มันฝรั่ง								
ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-ถั่วเหลืองฝักสด			มันฝรั่ง				ถั่วเหลืองฝักสด			ข้าวนาปี	
ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-พืชผักต่างๆ	ข้าวนาปี	มันฝรั่ง					พืชผัก เช่น มะระ			ข้าวนาปี	
มันฝรั่ง-พืชผักต่างๆ		มันฝรั่ง					พืชผัก เช่น แตงกวา				

รูปที่ 4.1 ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง

ระบบพีชการผลิตในแปลงมะเขือเทศ	เดือน (ตั้งแต่เตรียมดิน - เก็บเกี่ยว)											
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย	พ.ค.	มิ.ย	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
	52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53
ข้าวนาปี-มะเขือเทศ	↔ ข้าวนาปี		↔ มะเขือเทศ			↔ มะเขือเทศ				↔ ข้าวนาปี		
ข้าวนาปี-มะเขือเทศ+พริกหนุ่ม*				↔ มะเขือเทศ		↔ พริกหนุ่ม				↔ มะเขือเทศ		↔ ข้าวนาปี
ข้าวนาปี-ข้าวนาปรัง+มะเขือเทศ**	↔ ข้าวนาปี				↔ ข้าวนาปรัง						↔ ข้าวนาปี	
มะเขือเทศ+พริก-มะเขือเทศ+พริก*				↔ มะเขือเทศ		↔ พริก			↔ มะเขือเทศ		↔ พริก	

* พริกหนุ่ม ปลูกพร้อมกับการปลูกมะเขือเทศ ในแปลงเดียวกันในลักษณะของการปลูกแซมในพื้นที่ปลูกมะเขือเทศ

** ในช่วงที่ปลูกข้าวนาปรังจะปลูกมะเขือเทศแซมในแปลงข้าวนาปรัง

รูปที่ 4.2 ระบบพีชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะเขือเทศ

		เดือน (ตั้งแต่เตรียมดิน - เก็บเกี่ยว)											
ระบบพีชการผลิตในแปลงถั่วเหลืองฝักสด		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
		52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53
ข้าวนาปี-ถั่วเหลืองฝักสด		ข้าวนาปี							ถั่วเหลืองฝักสด			ข้าวนาปี	
ข้าวนาปี-มันฝรั่ง-ถั่วเหลืองฝักสด		ข้าวนาปี				มันฝรั่ง			ถั่วเหลืองฝักสด			ข้าวนาปี	
ข้าวนาปี-ข้าวโพดหวาน-ถั่วเหลืองฝักสด		ข้าวนาปี			ข้าวโพดหวาน				ถั่วเหลืองฝักสด			ข้าวนาปี	
มันฝรั่ง-ถั่วเหลืองฝักสด+ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์*				มันฝรั่ง					ถั่วเหลืองฝักสด			ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	
			ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์								ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์		

* กรณีปลูกถั่วเหลืองฝักสด-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์-มันฝรั่ง ในช่วงที่ปลูกถั่วเหลืองฝักสดและมันฝรั่ง จะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์แซมในแปลงปลูก

รูปที่ 4.3 ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสด

ระบบพีชการผลิตในแปลงข้าวโพดฝักก่อน		เดือน (ตั้งแต่เตรียมดิน - เก็บเกี่ยว)											
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย	พ.ค.	มิ.ย	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
ข้าวนาปี-ข้าวโพดฝักก่อน		52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53
ข้าวนาปี-ข้าวโพดฝักก่อน		ข้าว	ข้าว					ข้าวโพดฝักก่อน				ข้าว	
ข้าวนาปี-ข้าวโพดฝักก่อน-ข้าวโพดฝักก่อน		ข้าว	ข้าว	ข้าวโพดฝักก่อน				ข้าวโพดฝักก่อน				ข้าว	
ข้าวโพดฝักก่อน-ข้าวโพดฝักก่อน-ข้าวโพดฝัก อ่อน-ข้าวโพดฝักก่อน*		ข้าวโพดฝักก่อน	ข้าวโพดฝักก่อน	ข้าวโพดฝักก่อน				ข้าวโพดฝักก่อน				ข้าวโพดฝักก่อน	
ข้าวโพดฝักก่อนและกล้วย**								กล้วย				ข้าวโพดฝักก่อน	
ข้าวโพดฝักก่อน-ยาสูบ				ยาสูบ				ข้าวโพดฝักก่อน					

**ข้าวโพดฝักก่อนและกล้วย เป็นการปลูกกล้วยแซม

รูปที่ 4.5 ระบบพีชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักก่อน

ระบบพืชการผลิตในแปลงข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์		เดือน (ตั้งแต่เตรียมดิน – เก็บเกี่ยว)												
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
ข้าวนาปี-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์-กระเทียม	ข้าว	52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53	ข้าว
ข้าวนาปี-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์-ฝัก	ข้าว													
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์														

รูปที่ 4.6 ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์

		เดือน (ตั้งแต่เตรียมดิน - เก็บเกี่ยว)											
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
ระบบพืชการผลิตในแปลงพริก		52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53
ข้าว-พริก								พริก			ข้าว		
พริก-กระเทียม		พริก			กระเทียม						พริก		
หอมแดง-พริก+แตงโม					แตงโม						พริก		
พริก+ถั่วลิสง					หอมแดง					ถั่วลิสง			
										พริก			
พริก-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์					พริก						ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์		
พริก-พืชผักต่างๆ-พริก								ผัก				พริก	

รูปที่ 4.7 ระบบพืชของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพริก

ในระบบการผลิตพืชและสัตว์สำหรับการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา นั้น บริษัทผู้ซื้อสินค้ามีน้อยราย และควบคุมปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้ เช่น พันธุ์ เมล็ดพันธุ์ ยา ปุ๋ย อาหาร โดยระบบการผลิตพืชในแต่ละชนิดนั้นจะมีระบบที่คล้ายคลึงกัน แต่จะแตกต่างกันในบางรายละเอียดปลีกย่อย จากการศึกษากระบวนการผลิตพืชภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่า บริษัทได้เข้ามาทำงานส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่เพาะปลูก โดยส่วนหนึ่งบริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่ของบริษัทเข้าไปส่งเสริมโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งบริษัทจะมอบหมายให้นายหน้าเป็นผู้เข้าไปส่งเสริม โดยนายหน้าจะเป็นคนในพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลหรือเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือ ซึ่งการทำสัญญาจะมีทั้งในรูปแบบการทำสัญญาปากเปล่า และมีการทำสัญญาลายลักษณ์อักษร ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดในบทที่ 6 บริษัทจะเป็นผู้สนับสนุนปัจจัยการผลิตในลักษณะให้กู้ยืมแบบครบวงจร ทั้งเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ปลูก ปุ๋ย และสารเคมีต่างๆ ซึ่งเกษตรกรจะต้องชำระคืนหลังจากขายผลผลิตในฤดูนั้นๆ เรียบร้อยแล้ว เช่นเดียวกับระบบการผลิตสัตว์ก็จะมีระบบที่คล้ายคลึงกัน โดยทั่วไปจะมีการเลี้ยงอยู่ 2 แบบ คือ แบบจ้างเลี้ยง และ แบบประกันราคา โดยแบบจ้างเลี้ยงบริษัทจะนำพันธุ์มาให้เกษตรกรเลี้ยง และจะจัดส่งปัจจัยการผลิต เช่น อาหาร ยา วัคซีน ตามจำนวนที่บริษัทได้คำนวณไว้ ซึ่งจะสอดคล้องกับจำนวนพันธุ์ที่ส่งให้เกษตรกร โดยมีนักสัตวบาลของบริษัทมาคอยให้คำแนะนำ ดูแลตลอดช่วงการผลิต ปัจจัยการผลิตที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้นบริษัทจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด ซึ่งค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าลงทุนโรงเรือน ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าแรงงาน เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบเอง ส่วนแบบประกันราคา บริษัทจะควบคุมปัจจัยการผลิตบางส่วน โดยให้เกษตรกรทำสัญญาซื้อขายตามปริมาณและคุณภาพที่บริษัทกำหนด ซึ่งปัจจัยการผลิตนั้นบริษัทจะเป็นผู้สนับสนุนในลักษณะให้กู้ยืมแบบครบวงจร ทั้งพันธุ์ อาหาร ยา และวัคซีน ซึ่งเกษตรกรจะต้องชำระคืนหลังจากขายผลผลิตในรุ่นนั้นๆ เรียบร้อยแล้ว ระบบการผลิตเบื้องต้นของเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่างมีดังนี้ ส่วนรายละเอียดอื่นๆ จะได้นำเสนอในบทต่อไป

ระบบการผลิตมันฝรั่ง

จากการศึกษาระบบการผลิตมันฝรั่งภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มตัวอย่าง พบว่า หัวพันธุ์ที่บริษัทหรือนายหน้านำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกร คือ พันธุ์แอตแลนติก ซึ่งใช้เป็นวัตถุดิบส่งเข้าโรงงานแปรรูป โดยบริษัทที่นำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่ง 2 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัท เปปซี่-โคล่า ไทย เทรดิง (ประเทศไทย) จำกัด และบริษัท เบอร์ลี่ยุคเกอร์ จำกัด โดยเกษตรกรในกลุ่มที่ศึกษา เป็นเกษตรกรที่ปลูกมันฝรั่งในหน้าแล้ง จะปลูกมันฝรั่ง 1 รุ่น โดยมักจากปลูกตามหลังข้าว ช่วงปลูกอาจปลูกได้ตั้งแต่ เดือนตุลาคม-พฤศจิกายน แต่จะสามารถปลูกไปเรื่อยๆ จนถึง ธันวาคม ต้นมกราคม ช่วงเก็บเกี่ยวเป็นปลายเดือนมีนาคม เมษายน เกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งบางรายจะปลูกข้าวโพดหวานอีกหนึ่งรุ่นหลังจากเก็บเกี่ยวมันฝรั่งแล้วเสร็จ ส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิตในปีนั้น

ระบบการผลิตมะเขือเทศ

จากการศึกษาระบบการผลิตมะเขือเทศภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่า เมล็ดพันธุ์ที่บริษัทหรือนายหน้านำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้พันธุ์ เบต้า และเดลต้า ซึ่งเป็นพันธุ์ที่มีเนื้อหนา ต้นใหญ่ แข็งแรง ทนทานโรค โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษา 3 บริษัทใหญ่

ได้แก่ บริษัท อาหารสากล จำกัด (มหาชน) บริษัท รอยัลฟู้ดส์ จำกัด และบริษัททรอปิคอลฟรีเมียร์ฟู้ดส์ จำกัด โดยในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกมะเขือเทศประมาณ 1 รุ่น ปลูกช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม โดยมีอายุเก็บเกี่ยวระหว่าง 90 – 100 วัน เกษตรกรผู้ปลูกมะเขือเทศส่วนใหญ่จะปลูกข้าวนาปี – ข้าวนาปรัง แล้วเสร็จก่อนทำการปลูกมะเขือเทศ ซึ่งส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิตในปีนั้น

ระบบการผลิตถั่วเหลืองฝักสด

จากการศึกษาระบบการผลิตถั่วเหลืองฝักสดภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่า เมล็ดพันธุ์ที่บริษัทหรือนายหน้านำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกร คือ พันธุ์ KPS 292 และพันธุ์คาโอริ โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ 2 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัท เชียงใหม่โพธิ์เช่นฟู้ดส์ จำกัด (มหาชน) และบริษัท ลานนาเกษตรอุตสาหกรรม จำกัด โดยในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกถั่วเหลืองฝักสดประมาณ 1 รุ่น ปลูกช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน โดยมีอายุเก็บเกี่ยว 65 วัน เกษตรกรผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสดส่วนใหญ่จะปลูกข้าวนาปี ก่อนแล้วจึงปลูกถั่วเหลืองฝักสด จากนั้นอาจเป็นข้าวโพดหวาน มันฝรั่ง หรือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตอาหารสัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิตในปีนั้น

ระบบการผลิตข้าวโพดหวาน

จากการศึกษาระบบการผลิตข้าวโพดหวานภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่า เมล็ดพันธุ์ที่บริษัทหรือนายหน้านำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกร คือ พันธุ์ไฮบริคส์ 3 พันธุ์เอทีเอส 5 และ พันธุ์ชูการ์ 75 โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ 3 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัท เชียงใหม่โพธิ์เช่นฟู้ดส์ จำกัด (มหาชน) บริษัท สันติภาพเทรตติ้ง จำกัด และ บริษัท ชันสวีท จำกัด โดยในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวโพดหวานประมาณ 1 รุ่น รุ่น เกษตรกรนิยมปลูก 2 ช่วง คือ ช่วงแรกสามารถปลูกได้ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม และช่วงที่สองสามารถปลูกได้ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม โดยมีอายุเก็บเกี่ยว 70 – 75 วัน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดหวานส่วนใหญ่จะปลูกมันฝรั่งอีกหนึ่งรุ่น หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดหวานแล้วเสร็จ ซึ่งส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิตในปีนั้น

ระบบการผลิตข้าวโพดฝักอ่อน

จากการศึกษาระบบการผลิตข้าวโพดฝักอ่อนภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่า เกษตรกรในจังหวัดลำพูนจะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากสหกรณ์การเกษตรแม่ทา ซึ่งสหกรณ์จะทำหน้าที่เป็นนายหน้าเพื่อส่งต่อเข้าบริษัท เมล็ดพันธุ์ที่บริษัทหรือนายหน้านำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกร คือ พันธุ์ PACIFIC 271 พันธุ์ CP.B.468 และพันธุ์ไพโอเนียร์ โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ 2 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัท อาหารสากล จำกัด (มหาชน) และ บริษัท ยูเนียนฟรอสท์ จำกัด โดยในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวโพดฝักอ่อนประมาณ 1 – 2 รุ่น รุ่นที่ 1 คือ ปลูกช่วงเดือนต้น

เดือนธันวาคม และเก็บเกี่ยวเดือนมีนาคม และรุ่นที่ 2 คือ ปลูกช่วงเดือนมกราคม เก็บเกี่ยวเดือนเมษายน โดยมีอายุเก็บเกี่ยว 110 – 120 วัน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนส่วนใหญ่ปลูกข้าวนาปี ก่อนทำการผลิตข้าวโพดฝักอ่อน จากนั้นอาจเป็นข้าวโพดฝักอ่อนรุ่นที่ 2 หรือยาสูบ ซึ่งส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิต แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าจากการศึกษา ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาเกษตรกรจะได้รับราคาประกันอยู่ที่ 20 บาทต่อกิโลกรัม

ระบบการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์

พันธุ์ที่บริษัทนำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกรนั้น เกษตรกรจะไม่ทราบว่าเป็นพันธุ์อะไร เนื่องจากบริษัทจะทำการผสมเมล็ดพันธุ์ พันธุ์ต่างๆ ซึ่งจะไม่ระบุสายพันธุ์ บริษัทจะใช้รหัสเรียกแทนชื่อสายพันธุ์ โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษา 2 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัท ชินเจนต้าคอร์ปอเรชั่น จำกัด และบริษัท ไพโอเนีย ไฮ-เบรต (ไทยแลนด์) จำกัด โดยในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ประมาณ 1 รุ่น เกษตรกรนิยมปลูก 2 ช่วง คือ ช่วงแรกตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงต้นเดือนมิถุนายน และช่วงที่สองตั้งแต่กลางเดือนกรกฎาคมถึงกลางเดือนสิงหาคม โดยมีอายุเก็บเกี่ยวระหว่าง 100 – 120 วัน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ส่วนใหญ่จะปลูกข้าวโพดหวานเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวโพดข้าวเหนียวเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตอาหารสัตว์หมუნเวียนกัน ซึ่งส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิตในปีนั้น

ระบบการผลิตพริก

จากการศึกษาระบบการผลิตพริกภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่า บริษัท หรือนายหน้าจะเป็นผู้เพาะกล้าพริกให้เกษตรกร โดยจะจำกัดพื้นที่การผลิตอยู่ที่ไร่ละ 1 – 2 ไร่ เมล็ดพันธุ์ที่บริษัทหรือนายหน้าใช้ คือ พันธุ์ซูเปอร์ฮอท และพันธุ์จินดา บริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษา 3 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัท เอส.แอนด์ เจ โปรดักท์ จำกัด และบริษัท เอส.ที.บี เอเจเนซี่ จำกัด และบริษัท ซีตา ออร์แกนิก ฟู้ด จำกัด โดยในแต่ละปีเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกพริกและเก็บเกี่ยวในระยะเวลา 6 เดือน ซึ่งสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี เกษตรกรผู้ปลูกพริกส่วนใหญ่จะไม่ปลูกพืชชนิดอื่นๆ ต่อในแปลงปลูกพริก ซึ่งส่วนใหญ่นายหน้าจะเป็นผู้มารับซื้อผลผลิตของเกษตรกรจากหน้าฟาร์ม โดยราคาจะเป็นราคาประกันที่นายหน้าและเกษตรกรได้มีการตกลงกันไว้ก่อนทำการผลิตในปีนั้น

ระบบการผลิตสุกร

จากการศึกษาระบบการผลิตสุกรภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา ในการศึกษาที่พบเพียงแบบจ้างเลี้ยง คือ บริษัทจะนำลูกสุกรมาให้เกษตรกรเลี้ยง และจะจัดส่งปัจจัยการผลิต เช่น อาหาร ยา วัคซีน ตามจำนวนที่บริษัทได้คำนวณไว้ ซึ่งจะสอดคล้องกับจำนวนลูกสุกรที่ส่งให้เกษตรกร โดยค่าใช้จ่าย เช่น ค่าลงทุน โรงเรือน ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าแรงงาน เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบเอง โดยผลตอบแทนที่ได้รับจะคิดเป็นค่าจ้างเลี้ยง บาทต่อกิโลกรัม นอกจากนั้นเกษตรกรจะได้โบนัสพิเศษในกรณีที่ ประสิทธิภาพการใช้อาหารดี (FCR ต่ำ) โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษา 3 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัทกรุงเทพ

ผลิตผลอุตสาหกรรมเกษตร (เครื่องเจริญโภคภัณฑ์ หรือ CP) บริษัทเบทาโกร และบริษัทผาแดง ระยะเวลาในการเลี้ยงประมาณ 120 วันต่อรุ่น ซึ่งหลังจากนำสุกรออกแล้วจะพักประมาณ 1 เดือน ก่อนนำสุกรรุ่นใหม่เข้า

ระบบการผลิตไก่

จากการศึกษาระบบการผลิตไก่ภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญานี้ได้ศึกษาทั้งไก่ไข่ และไก่เนื้อ ซึ่งไก่ไข่จะเป็นแบบประกันราคา โดยที่ไก่เนื้อจะมีทั้งแบบจ้างเลี้ยง และ แบบประกันราคา รูปแบบจ้างเลี้ยงคือ บริษัทจะนำลูกไก่มาให้เกษตรกรเลี้ยงจะเป็นลูกไก่อายุประมาณ 2 – 7 วัน และบริษัทจัดส่งปัจจัยการผลิต เช่น อาหาร ยา วัคซีน ตามจำนวนที่บริษัทได้คำนวณไว้ ซึ่งจะสอดคล้องกับจำนวนลูกไก่ที่ส่งให้เกษตรกร โดยมีสัตวบาลของบริษัทมาคอยให้คำแนะนำ ดูแลตลอดช่วงการผลิต โดยค่าใช้จ่าย เช่น ค่าลงทุนโรงเรือน ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าแรงงาน เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบเอง โดยผลตอบแทนที่ได้รับจะคิดเป็นค่าจ้างเลี้ยง บาทต่อตัว ส่วนรูปแบบประกันราคา คือ บริษัทจะควบคุมปัจจัยการผลิตบางส่วน โดยให้เกษตรกรทำสัญญาซื้อขายตามปริมาณและคุณภาพที่บริษัทกำหนด ซึ่งปัจจัยการผลิตนั้นบริษัทจะเป็นผู้สนับสนุนในลักษณะให้กู้ยืมแบบครบวงจร ทั้งพันธุ์ อาหาร ยา และวัคซีน ซึ่งเกษตรกรจะต้องชำระคืนหลังจากขายผลผลิตในรุ่นนั้นๆ โดยผลตอบแทนที่ได้รับจากไก่ไข่จะคิดเป็น บาทต่อฟอง และไก่เนื้อจะคิดเป็น บาทต่อกิโลกรัม โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ 3 บริษัทใหญ่ ได้แก่ บริษัทกรุงเทพผลิตผลอุตสาหกรรมเกษตร (เครื่องเจริญโภคภัณฑ์ หรือ CP) บริษัทเบทาโกร และบริษัท RPM ระยะเวลาในการเลี้ยงไก่ไข่ประมาณ 14 เดือนต่อรุ่น และไก่เนื้อจะเลี้ยงประมาณ 35 – 45 วัน ซึ่งหลังจากนำไก่ออกแล้วจะพักประมาณ 1 เดือน ก่อนนำไก่รุ่นใหม่เข้า

ระบบการผลิตปลา

จากการศึกษาระบบการผลิตปลาภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่าเป็นการเลี้ยงในกระชังในแม่น้ำ เป็นแบบประกันตลาดรับซื้อ ระยะเวลาในการเลี้ยงปลาประมาณ 120 – 150 วันต่อรุ่น บริษัทจะรับซื้อในราคาตลาด เกษตรกรสามารถซื้อพันธุ์ปลาจากบริษัทอื่นได้ แต่ต้องเป็นพันธุ์ และคุณภาพตามที่บริษัทกำหนด ถ้าซื้อปลาจากบริษัทใหญ่ ลูกปลาจะมีคุณภาพ แต่ต้องซื้อโดยใช้เงินสด ส่วนเกษตรกรที่รับพันธุ์ปลาจากบริษัทขนาดเล็ก บริษัทจะนำลูกปลามาให้เกษตรกรเลี้ยง และบริษัทจัดส่งปัจจัยการผลิต เช่น อาหาร ยา วัคซีน ตามจำนวนที่บริษัทได้คำนวณไว้ ซึ่งจะสอดคล้องกับจำนวนลูกปลาที่ส่งให้เกษตรกร ซึ่งเกษตรกรสามารถสั่งเพิ่มอาหารได้ตลอด โดยจะต้องวางเงินมัดจำค่าอาหารตามที่บริษัทกำหนด ส่วนเพิ่มก็สามารถใช้วงเงินสินเชื่อได้ และเจ้าหน้าที่ของบริษัทมาคอยให้คำแนะนำ ปัจจัยการผลิตนั้นบริษัทจะเป็นผู้สนับสนุนในลักษณะให้กู้ยืมแบบครบวงจร ทั้งพันธุ์ อาหาร ยา และวัคซีน ซึ่งเกษตรกรจะต้องชำระคืนหลังจากขายผลผลิตในรุ่นนั้นๆ โดยรายได้ที่ได้รับจะเป็นราคารับซื้อปลา (บาทต่อกิโลกรัม)คูณด้วยปริมาณปลาที่ขายได้ ในกรณีที่มีปลามากกว่าที่ตกลงกัน บริษัทก็สามารถรับซื้อได้ ในด้านสัญญา ส่วนใหญ่จะมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างเกษตรกรกับบริษัทว่าจะรับซื้อปริมาณเท่าใด ถ้าขายให้บริษัทใหญ่ บางทีราคาที่ได้จะต่ำกว่าบริษัทเล็ก แต่มีการจ่ายเงินรวดเร็ว ส่วนถ้าขายให้บริษัทขนาดเล็ก จะมีการจ่ายเงินช้าไป 1-2 เดือน โดยบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือหลายบริษัทเป็น เช่น

บริษัท ส.ล้านนาฟาร์ม บริษัท ไทยเหนือฟาร์ม บริษัทธนากุล เป็นต้น ซึ่งบริษัทเหล่านี้ หลายบริษัทเป็นบริษัทตัวแทนจำหน่ายลูกปลาของบริษัทกรุงเทพผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมเกษตร (เครือเจริญโภคภัณฑ์ หรือ CP) จากการสัมภาษณ์บริษัทนี้ พบว่า บริษัทฯ ไม่ได้ทำสัญญากับเกษตรกรในระบบพันธะสัญญา เพียงแต่เป็นการขายลูกปลาให้บริษัทที่เป็นตัวแทนจำหน่ายลูกปลาของบริษัท จากนั้น การดำเนินการเป็นการดำเนินการโดยอิสระของบริษัทเหล่านั้น นอกจากนี้ ยังมีนายหน้าอิสระที่ทำการติดต่อตกลงกับเกษตรกรผู้เลี้ยงปลาอีกจำนวนหนึ่ง

4.4 รายได้

ในด้านรายได้สุทธิของครัวเรือนเกษตรกร พบว่าในกลุ่มปลูกพืช มีรายได้สุทธิเงินสดเฉลี่ยอยู่ในช่วง 93,191 -206,083 บาทต่อครัวเรือนจากทุกแหล่ง โดยกลุ่มปลูกมันฝรั่งมีรายได้สุทธิเฉลี่ยสูงสุดคือ 206,083 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยมีค่าสูงสุดถึง 1 ล้านบาทต่อครัวเรือนต่อปี กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนมีรายได้สุทธิเฉลี่ยต่ำสุดคือ 93,191 บาทต่อครัวเรือน มีค่าสูงสุด 462,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยทั่วไปในกลุ่มพืชจะมีรายได้สุทธิต่อครัวเรือนเท่ากับ 100,000-150,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยมีค่าสูงสุดราว 400,000-600,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี จะสังเกตว่าในกลุ่มปลูกพริก มีค่าเฉลี่ยรายได้สุทธิราว 172,699 บาทต่อครัวเรือนต่อปี แต่มีค่าสูงสุดถึง 1 ล้านบาทต่อครัวเรือนต่อปี แสดงว่าการปลูกพริกมีความแปรปรวนของรายได้สุทธิค่อนข้างสูง ในกลุ่มเลี้ยงสัตว์ จะมีรายได้สุทธิเฉลี่ยที่สูงกว่ากลุ่มปลูกพืช ยกเว้นกลุ่มเลี้ยงปลาที่มีรายได้สุทธิเฉลี่ย ไม่สูงกว่ากลุ่มปลูกพืช คือ กลุ่มไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยงมีรายได้สุทธิเฉลี่ย 429,191 บาทต่อครัวเรือนต่อปี มีค่าสูงสุด 1.2 ล้านบาท ไก่เนื้อประกันราคามีรายได้เฉลี่ย 634,138 บาทต่อครัวเรือนต่อปี มีค่าสูงสุด 3.2 ล้านบาท กลุ่มสุกรรับจ้างเลี้ยงมีรายได้เฉลี่ย 595,856 บาทต่อครัวเรือน มีค่าสูงสุด 2.5 ล้านบาท และรายได้สุทธิเฉลี่ยสูงสุดคือกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ มีรายได้สุทธิเฉลี่ยสูงถึง 1.6 ล้านบาท บาทต่อครัวเรือน และมีรายได้สุทธิสูงสุดสูงถึง 14 ล้านบาทในขณะที่กลุ่มเลี้ยงปลา มีรายได้สุทธิเฉลี่ย 135,242 บาทต่อครัวเรือน มีค่าสูงสุดเพียง 915,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปีเท่านั้น นอกจากนี้ ในกลุ่มเลี้ยงปลาบางคนมีรายได้สุทธิติดลบ (ขาดทุน) ด้วย (ตารางที่ 4.17) รายได้สุทธิในตารางนี้ เป็นรายได้สุทธิรวมทุกแหล่ง อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้ในตารางนี้ เป็นข้อมูลจากการถามเกษตรกร ซึ่งไม่ได้มาจากการคำนวณต้นทุนที่ละเอียด เกษตรกรจะตอบรายได้สุทธิในความหมายของรายได้เงินสดลบต้นทุนเงินสด แต่ยังไม่หักต้นทุนคงที่ต่างๆ ได้แก่ ค่าลงทุนในโรงเรือน สิ่งก่อสร้าง (ค่าเสื่อมราคา) ค่าใช้ที่ดิน ค่าแรงงานของตนเอง หรือ ค่าดอกเบี้ยที่ต้องนำไปจ่ายให้ธนาคาร หรือค่าเสียโอกาสของเงินลงทุน นอกจากนี้ รายได้สุทธิที่รายงานในตารางนี้ เป็นรายได้สุทธิจากหลายแหล่ง และไม่ได้คำนึงถึงขนาดของที่ดิน หรือ ขนาดการผลิตที่แตกต่างกัน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้คำนวณรายได้สุทธิที่ละเอียดในรายงานเล่ม II และจะนำเสนอบทสรุปในบทที่ 6 ต่อไป

ตารางที่ 4.17 รายได้สุทธิเงินสดรวมจากทุกแหล่ง

กลุ่มผู้ปลูกพืช หรือ เลี้ยงสัตว์	จำนวน ครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่ามัธยฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
(บาทต่อครัวเรือน)						
มันฝรั่ง	66	206,083	197,070	138,150	25,000	1,085,000
มะเขือเทศ	60	100,904	74,622	85,000	-13,000	429,000
ถั่วเหลืองฝักสด	62	141,522	126,076	112,000	16,000	842,000
ข้าวโพดหวาน	62	154,293	120,526	131,700	14,000	646,500
ข้าวโพดฝักอ่อน	68	93,191	81,375	60,750	10,000	462,000
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	68	135,160	112,851	100,500	8,000	640,000
เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์						
พริก	56	172,699	209,413	96,000	18,000	1,082,000
หมู	25	595,856	588,182	333,500	92,000	2,531,000
ปลา	62	135,242	164,262	107,500	-160,000	915,000
ไก่ไข่	35	1,660,114	2,741,828	700,000	108,000	14,533,000
ไก่เนื้อประกันราคา	15	634,138	782,735	415,470	116,000	3,272,400
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	10	429,191	314,977	416,000	125,000	1,240,800
รวม	589	268,904	787,685	120,000	-160,000	14,533,000

เนื่องจากในตารางที่ 4.17 เป็นตารางที่รวมกิจกรรมหลายอย่างในรายได้สุทธิรวม จึงน่าจะพิจารณารายได้สุทธิที่เกษตรกรระบุแต่แยกกรณีการผลิตพืชหรือสัตว์นั้นอย่างเจาะจงว่าถ้าพิจารณาแยกตามพืช/สัตว์ว่า กิจกรรมพืช หรือ สัตว์ที่ทำนั้นได้รายได้สุทธิเท่าไร สามารถดูได้จากตารางที่ 4.18 ซึ่งแจกแจงรายได้สุทธิตามชนิดพืช หรือ สัตว์ โดยได้แจกแจงรายได้ที่ได้จากพืช หรือสัตว์อื่นด้วย โดยสามารถดูได้จากค่ารายได้สุทธิในแนวทแยงมุมในตารางที่ 4.18 นี้

ข้อมูลจากตารางที่ 4.18 พบว่า ในกลุ่มพืช ผู้ปลูกมันฝรั่ง มีรายได้สุทธิจากการปลูกมันฝรั่งสูงกว่ากลุ่มผู้ปลูกพืชพันธุ์สัญญาอื่นๆ โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 61,376 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่ผู้ปลูกมะเขือเทศ มีรายได้สุทธิจากมะเขือเทศเฉลี่ยที่ 21,534 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสด มีรายได้สุทธิจากถั่วเหลืองฝักสดเฉลี่ย 31,404 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ผู้ปลูกข้าวโพดหวาน ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และ พริก มีรายได้สุทธิจากพืชอื่นๆ เฉลี่ยเท่ากับ 23,892 27,740 42,208 และ 37,571 บาทต่อครัวเรือนตามลำดับ ผู้เลี้ยงปลามีรายได้สุทธิจากปลาเฉลี่ยที่ 73,078 บาทต่อครัวเรือน ผู้เลี้ยงสุกร มีรายได้สุทธิเฉลี่ยจากสุกร 420,250 บาทต่อครัวเรือน ในขณะที่ผู้เลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา มีรายได้สุทธิเฉลี่ย 536,242 บาทต่อครัวเรือน สำหรับผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบรับจ้างเลี้ยง มีรายได้สุทธิต่อครัวเรือนต่ำกว่าผู้เลี้ยงไก่แบบประกันราคาครึ่งหนึ่ง คือ มีรายได้สุทธิต่อครัวเรือนเพียง 266,115 บาทต่อครัวเรือน รายได้สุทธิต่อครัวเรือนจะเฉลี่ยสูงที่สุดในกลุ่มไก่ไข่ที่มีรายได้สุทธิจากการเลี้ยงไก่ไข่สูงถึง 1,519,070 บาท (ตารางที่ 4.18)

ในตารางนี้ จะพบความหลากหลายของกิจกรรมที่ครัวเรือนได้ทำ และความเชื่อมโยงของผู้ปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ โดยผู้ปลูกพืชนั้น อาจมีการปลูกพืชหลายชนิดพร้อมๆกัน เช่น ผู้ปลูกมันฝรั่ง 66 ราย มีส่วนหนึ่งที่

ปลูกข้าวโพดหวาน (21 ราย) ถั่วเหลืองฝักสด (6 ราย) ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ (7 ราย) พริก (3 ราย) ด้วย นอกจากนี้ ยังมีรายได้สุทธิจากการเลี้ยงสุกร และไก่เนื้อด้วย แต่อาจเป็นการเลี้ยงที่ไม่ใช่ระบบพันธะสัญญาสำหรับผู้ปลูกมะเขือเทศ 61 ราย พบว่ามีรายได้สุทธิจากการปลูกพริก (10 ราย) เลี้ยงหมู (4 ราย) และไก่เนื้อ (2 ราย) ผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสด 61 ราย 21 รายมีการปลูกมันฝรั่งด้วย เช่นเดียวกับผู้ปลูกข้าวโพดหวาน 62 ราย 29 รายจะปลูกมันฝรั่ง 8 ราย ปลูกพริก ด้วย ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน มีอยู่ 2 รายที่มีการเลี้ยงสุกร และ ผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ มีอยู่ 2 รายที่มีการเลี้ยงไก่ไข่ ซึ่งได้รายได้สุทธิสูงกว่าการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ เช่นเดียวกับกลุ่มเลี้ยงปลา จะมี 2 รายที่มีการเลี้ยงสุกรควบคู่กันไป อย่างไรก็ตามค่าเฉลี่ยในตารางนี้แสดงค่าเฉลี่ยจากจำนวนครัวเรือนที่ทำกิจกรรมนั้นเท่านั้น ดังนั้น ค่าเฉลี่ยอาจเปรียบเทียบกันไม่ได้เมื่อมีจำนวนผู้ทำกิจกรรมต่างๆ ไม่เท่ากัน ยกตัวอย่างเช่น ในกลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ 66 ราย ได้รายได้เฉลี่ยจากการผลิตเมล็ดพันธุ์ 42,208 บาทต่อครัวเรือนต่อปี แต่มีเกษตรกรในกลุ่มนี้ 2 รายมีการเลี้ยงไก่ไข่ด้วย มีรายได้สุทธิเฉลี่ย 215,000 บาท ก็ไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้

ในตารางนี้ แสดงให้เห็นความหลากหลายของกิจกรรมที่เกษตรกรทำ ซึ่งจะเป็นการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้เนื่องจากความแปรปรวนทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ ของพืช หรือสัตว์ที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 4.18 รายได้สุทธิ แจกแจงตามพืช หรือ สัตว์

ผู้ปลูก	มีรายได้สุทธิจาก (บาทต่อครัวเรือน)										
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกร	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	ปลา
มันฝรั่ง	ค่าเฉลี่ย จำนวน	61,376	9,500	50,428		10,114	32,333	26,225		3,000	
	จำนวน	66	6	21		7	3	2		2	
มะเขือเทศ	ค่าเฉลี่ย	21,534	16,000				19,200	20,250		1,000	
	จำนวน	61	1				10	4		2	
ถั่วเหลืองฝักสด	ค่าเฉลี่ย	29,000	31,404	9,000	20,000			6,625		1,000	
	จำนวน	21	61	1	1			4		1	
ข้าวโพดหวาน	ค่าเฉลี่ย	81,672		23,892		30,000	16,625	1,000		2,366	
	จำนวน	29		62		1	8	1		3	
ข้าวโพดฝักอ่อน	ค่าเฉลี่ย				27,740		400	25,000		800	
	จำนวน				68		1	2		1	
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิต	ค่าเฉลี่ย		20,000	26,250		42,208			215,000	5,500	
	จำนวน		1	2		66			2	2	
พริก	ค่าเฉลี่ย		11,500			36,657	37,571	79,333	30,000	10,948	1,800
	จำนวน		4			7	55	3	1	5	1
สุกร	ค่าเฉลี่ย							420,250		3,000	
	จำนวน							24		1	
ไก่ไข่	ค่าเฉลี่ย					30,000	15,000		1,519,070	392,500	
	จำนวน					1	1		34	4	
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ค่าเฉลี่ย									266,115	20,000
	จำนวน									10	2
ไก่เนื้อประกันราคา	ค่าเฉลี่ย							200,000		536,242	
	จำนวน							1		14	
ปลา	ค่าเฉลี่ย						48,000	42,000	10,000		73,078
	จำนวน						1	2	1	1	61

เมื่อพิจารณาสัดส่วนของรายได้สุทธิเงินสดที่มาจากพืช หรือสัตว์พันธะสัญญาที่เกี่ยวข้อง และ สัดส่วนของรายได้สุทธิเงินสดที่มาจากพืชทุกชนิด สัดส่วนของรายได้สุทธิเงินสดที่มาจากเลี้ยงสัตว์ทุก ชนิด และสัดส่วนของรายได้สุทธิเงินสดที่มาจากเลี้ยงสัตว์พบว่า ในกลุ่มพืช จะมีรายได้สุทธิเงินสดที่เป็น รายได้สุทธิจากพืช/สัตว์พันธะสัญญานั้นๆ เป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 22-43 ของรายได้สุทธิเงินสด ทั้งหมด ผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์จะมีสัดส่วนรายได้สุทธิจากพืช เหล่านี้ ประมาณร้อยละ 40 ของรายได้สุทธิทั้งหมด ในขณะที่ ผู้ปลูกมะเขือเทศ ถั่วเหลืองฝักสด และ พริก จะมีรายได้สุทธิจากพืชเหล่านี้ ประมาณร้อยละ 22-27 ในขณะที่มีรายได้สุทธิจากพืชอื่นราวร้อยละ 30-50 ของรายได้สุทธิเงินสดรวม และมีรายได้จากการจ้างงานอื่น ร้อยละ 20-35 ส่วนรายได้จากสัตว์ เช่น ไก่ หมู วัว ฯลฯ มีอีกราว ร้อยละ 3-6 ของรายได้เงินสดทั้งหมด (ตารางที่ 4.19)

ในกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ผู้เลี้ยงมีการพึ่งพารายได้จากสัตว์ที่เกี่ยวข้องถึง ร้อยละ 64-80 ของรายได้สุทธิ เงินสดรวม ซึ่งหมายความว่า ถ้ามีความเสี่ยงใดๆ จากการแปรปรวนด้านผลผลิต ราคา จะมีผลกระทบต่อ กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ มากกว่าในกลุ่มเกษตรกรปลูกพืช ซึ่งพึ่งพารายได้จากพืชที่เกี่ยวข้องเป็นสัดส่วนเพียง ร้อยละ 27-40 ของรายได้สุทธิเงินสดรวม ในขณะที่เดียวกันในกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ มีรายได้สุทธิจากพืช หรือ จาก การรับจ้างเป็นสัดส่วนที่น้อย ยกเว้นในกลุ่มผู้เลี้ยงปลา ซึ่งมีรายได้สุทธิจากพืช และ การจ้างงานในอัตรา ร้อยละ 16-20 ซึ่งสูงกว่าในกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร หรือ ไก่

ในส่วนรายได้ที่ไม่ใช่เงินสด ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตข้าวเพื่อการบริโภค ซึ่งค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนจะ อยู่ช่วง 10,000-15,000 บาท ยกเว้นกลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนที่มีรายได้ส่วนนี้ไม่มากนัก คือเฉลี่ยราว 5,200 บาทต่อครัวเรือน กลุ่มผู้เลี้ยงปลา มีรายได้ไม่ใช่เงินสดเฉลี่ยเพียง 3,000 บาท และกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อ รับจ้างเลี้ยง มีรายได้ไม่ใช่เงินสดเฉลี่ยเพียง 2,200 บาท (ตารางที่ 4.20)

ตารางที่ 4.19 สัดส่วนรายได้เงินสดจากแหล่งต่างๆ

	สัดส่วนรายได้ สุทธิพืช/สัตว์ นั้นต่อรายได้ สุทธิเงินสด ทั้งหมด	สัดส่วนรายได้ สุทธิจากการ ปลูกพืชทั้งหมด ต่อรายได้สุทธิ เงินสดทั้งหมด	สัดส่วนรายได้ สุทธิจากสัตว์ ต่อรายได้สุทธิ เงินสดทั้งหมด	สัดส่วนรายได้สุทธิ จากการรับจ้างต่อ รายได้สุทธิเงินสด ทั้งหมด
	(ร้อยละ)			
มันฝรั่ง	34.2	75.3	1.5	10.4
มะเขือเทศ	27.4	49.3	2.3	35.5
ถั่วเหลืองฝักสด	27.4	79.3	0.4	13.4
ข้าวโพดหวาน	22.3	74.6	2.0	14.6
ข้าวโพดฝักอ่อน	42.9	62.4	5.8	27.6
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	40.3	64.2	3.7	22.3
พริก	26.0	69.0	3.5	20.1
สุกร	63.8	15.4	60.2	7.6
ไก่ไข่	80.4	2.6	82.0	1.1
ไก่เนื้อประกันราคา	78.6	2.1	79.7	9.4
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	69.3	8.5	69.7	9.8
ปลา	64.6	20.2	64.7	16.2

ตารางที่ 4.20 รายได้สุทธิที่ไม่ใช่เงินสด

ชนิดพืช หรือ สัตว์	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	
		ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	
		(บาทต่อครัวเรือน)	
มันฝรั่ง	66	12,268	22,409
มะเขือเทศ	60	10,764	11,444
ถั่วเหลืองฝักสด	62	16,500	19,824
ข้าวโพดหวาน	62	9,691	16,698
ข้าวโพดฝักอ่อน	68	5,291	11,859
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	68	10,570	17,170
พริก	56	15,294	29,006
หมู	25	15,369	24,208
ไก่ไข่	35	8,901	24,964
ไก่เนื้อประกันราคา	15	11,206	19,744
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	10	2,250	7,115
ปลา	62	2,994	8,343

4.5 รายจ่าย

ในด้านรายจ่ายของครัวเรือนพบว่า ส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายอาหาร ซึ่งอยู่ในระดับ 38,000 - 46,000 บาทต่อครัวเรือน ยกเว้นในกลุ่มเลี้ยงสุกร และไก่ มีค่าใช้จ่ายอาหารสูงราว 60,000 - 120,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนรายจ่ายด้านการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนเป็นรายจ่ายที่สำคัญอันดับรองลงมา อยู่ในระดับ 10,000 - 40,000 บาทต่อครัวเรือนในกลุ่มปลูกพืช ส่วนในกลุ่มเลี้ยงสัตว์มีรายจ่ายด้านนี้สูงกว่ากลุ่มปลูกพืช อยู่ในระดับ 50,000 - 162,000 บาทต่อครัวเรือน ยกเว้นในกลุ่มเลี้ยงปลา ที่มีรายจ่ายด้านนี้ไม่สูงนัก (24,000 บาทต่อครัวเรือน) รายจ่ายด้านสุขภาพอยู่ในระดับ 5,200 - 10,000 บาทต่อครัวเรือน ยกเว้นในกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร และเลี้ยงไก่ไข่ ที่มีรายจ่ายส่วนนี้สูงราว 12,500 - 16,600 บาท ส่วนรายจ่ายอื่น ก็อยู่ในราว 25,000 - 30,000 บาทต่อครัวเรือน ยกเว้นในกลุ่มเลี้ยงสุกร เลี้ยงไก่ไข่ และไก่เนื้อ ประกันราคา ที่มีรายจ่ายอื่นในครัวเรือนในระดับ 75,000 - 110,000 บาท (ตารางที่ 4.21)

4.6 การเข้าถึงแหล่งทุน และหนี้สิน

ในด้านเงินทุนพบว่า เกษตรกรในกลุ่มปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดหวาน และเลี้ยงปลา ใช้เงินทุนของตนเองราวร้อยละ 40 ของเงินทุนที่ใช้เพื่อการเกษตรทั้งหมด และกู้ยืมเงินร้อยละ 60 ของเงินทุนที่ใช้ในการเกษตรทั้งหมด ส่วนในกลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนใช้ทุนของตัวเองในอัตราที่สูงกว่ากลุ่มอื่น คือ ร้อยละ 60 ของเงินทุนที่ใช้ทั้งหมด โดยกู้ยืมเพียงร้อยละ 40 ในกลุ่มปลูกมะเขือเทศ พริก เลี้ยงหมู และเลี้ยงไก่ไข่ ใช้เงินทุนของตนเองเฉลี่ยร้อยละ 32 - 37 กู้ยืมเงินร้อยละ 62 - 68 กลุ่มที่มีสัดส่วนของการกู้ยืมเงินมากที่สุด คือกลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา และ ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ซึ่งจะกู้ยืมเงินเพื่อการผลิตทางเกษตรถึงร้อยละ 80 และใช้เงินทุนของตนเองเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น เมื่อคิดทุกกลุ่มพบว่าโดยเฉลี่ยเกษตรกรใช้เงินกู้เพื่อการเกษตรราวร้อยละ 60 และใช้เงินทุนของตนเอง ร้อยละ 40 ของเงินที่ใช้ในการผลิตเพื่อการเกษตรทั้งหมด (ตารางที่ 4.22)

ตารางที่ 4.21 ใช้จ่ายของครัวเรือน

	ค่าเฉลี่ย (บาทต่อปี)											
	มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพด หวาน	ข้าวโพด ฝักอ่อน	ข้าวโพด เมล็ดพันธุ์	พริก	สุกร	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ ประกัน ราคา	ไก่เนื้อ รับจ้าง เลี้ยง	ปลา
รายจ่ายค่าอาหาร	40,231.5	45,506.7	37,966.9	43,180.6	40,774.3	45,940.4	39,911.2	56,642.4	60,427.1	86,286.7	116,735.0	43,320.0
รายจ่ายการศึกษา	37,511.0	19,945.0	18,374.0	36,448.0	11,274.6	27,008.3	21,724.5	114,570.0	73,041.7	50,705.6	162,850.0	23,966.7
รายจ่ายค่าใช้จ่าย	6,284.0	5,537.3	5,348.7	10,032.1	5,218.0	7,721.3	6,188.5	16,677.3	12,584.2	4,828.6	8,376.0	10,837.8
สุขภาพ												
รายจ่ายค่าใช้จ่ายอื่น	24,415.0	19,502.4	22,275.5	27,566.5	18,898.8	24,117.1	21,097.5	109,044.8	75,174.3	54,712.9	28,988.4	21,787.6

ตารางที่ 4.22 สัดส่วนเงินกู้และเงินของตนเองที่ใช้ในการผลิตแต่ละปี แยกรายพืช

ชนิดพืช/สัตว์	ค่าเฉลี่ยร้อยละเงินกู้ที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร	ค่าเฉลี่ยร้อยละเงินตนเองที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร
มันฝรั่ง	58.5	41.5
มะเขือเทศ	68.0	32.0
ถั่วเหลืองฝักสด	57.5	42.7
ข้าวโพดหวาน	54.0	45.8
ข้าวโพดฝักอ่อน	39.0	61.0
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	63.0	35.6
พริก	68.6	31.2
สุกรรับจ้างเลี้ยง	62.1	37.9
ไก่ไข่	67.4	33.2
ไก่เนื้อประกันราคา	80.6	19.4
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	81.0	19.0
ปลา	59.2	40.8
รวม	60.1	39.8

ในด้านการกู้เงินจากแหล่งต่างๆ (ไม่รวมการกู้เป็นสิ่งของ) พบว่าประมาณร้อยละ 70-80 ของเกษตรกร มีการกู้ยืมเงินเพื่อการผลิต กลุ่มที่มีการกู้ยืมเงินต่ำสุดคือกลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ร้อยละ 50 ของเกษตรกรในกลุ่มนี้มีการกู้ยืมเงิน โดยเฉลี่ย ราว 43,000 บาทต่อครัวเรือน กลุ่มที่มีการกู้ยืมเงินสูงสุดคือกลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง โดยกู้เงินประมาณ 500,000 บาทต่อครัวเรือน กลุ่มเลี้ยงไก่ไข่ และไก่เนื้อประกันราคา มีการกู้ยืมเงินราว 1.2 ล้านบาทต่อครัวเรือน กลุ่มเลี้ยงสุกร มีการกู้ยืมเงิน ราว ร้อยละ 52 มูลค่าการกู้เฉลี่ย 575,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนกลุ่มเลี้ยงปลา ร้อยละ 80 กู้ยืมเงิน มูลค่าการกู้เฉลี่ยราว 184,000 บาทต่อครัวเรือน (ตารางที่ 4.23)

ในด้านสถานการณ์หนี้ค้ำปีของกลุ่มเกษตรกร ซึ่งเป็นหนี้ที่กู้ยืมมาก่อนปี 2552/53 และยังคงค้างชำระ โดยรวม พบว่า เกษตรกรร้อยละ 32.6 ของเกษตรกรทั้งหมดในกลุ่มตัวอย่างยังมีหนี้ค้ำ โดยกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ยังมีหนี้ค้ำอยู่ในสัดส่วนที่สูง เมื่อเทียบกับกลุ่มปลูกพืช โดยมีสัดส่วนของเกษตรกรที่มีหนี้ค้ำราว ร้อยละ 50 สำหรับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ และ ปลา ส่วนผู้เลี้ยงสุกรมีหนี้ค้ำ ร้อยละ 60 ในการเลี้ยงสัตว์ระดับหนี้ค้ำ ยังอยู่ในระดับสูง ซึ่งอาจเป็นเพราะเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ว่ามีการกู้ยืมระยะยาวจึงมีหนี้ค้ำอยู่ในกลุ่มพืช มีหนี้ค้ำราว ร้อยละ 30 ต่ำสุดเป็นกลุ่มปลูกข้าวโพดเมล็ดพันธุ์ ข้าวโพดฝักอ่อน และถั่วเหลืองฝักสด มีสัดส่วนของเกษตรกรที่มีหนี้ค้ำเพียงร้อยละ 11.8 23.5 และ 24.2 เท่านั้น (ตารางที่ 4.23)

ในด้านค่าเฉลี่ยหนี้ค้ำ นี้เป็นค่าเฉลี่ยเฉพาะกลุ่มที่มีหนี้ค้ำเท่านั้น ค่าเฉลี่ยหนี้ค้ำในกลุ่มพืชต่ำสุดคือกลุ่มมะเขือเทศ เท่ากับ 42,833 บาทต่อครัวเรือน ที่เหลือมีหนี้ค้ำประมาณ 82,000-110,000 บาทต่อครัวเรือน มีอยู่ 2 กลุ่มที่เป็นที่น่าสังเกตว่า มีค่าเฉลี่ยของหนี้ค้ำมากกว่า 1.5 เท่าของค่าเฉลี่ยของการกู้เงิน

คือในกลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และกลุ่มเลี้ยงสุกร โดยเฉพาะในกลุ่มข้าวโพดฝักอ่อน มีหนี้ค้ำสูงกว่าการกู้ถึง 4 เท่า แสดงให้เห็นถึงภาวะหนี้สินที่พอกพูนในแต่ละปี (ตารางที่ 4.23)

การกู้ยืมในรูปสิ่งของมีมากในเกษตรกรเกือบทุกกลุ่ม (ตารางที่ 4.24) การกู้ยืมในลักษณะนี้ เป็นการเอาปัจจัยการผลิตจากบริษัทมาใช้ก่อน เช่น เมล็ดพันธุ์ พันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์บางทีก็มีพวกปุ๋ย สารเคมีด้วย หลังจากนั้นก็จะมีการหักลบกลบหนี้กันเมื่อได้ผลผลิตแล้ว ตารางที่ 4.24 แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรในระบบพันธะสัญญาร้อยละ 78-100 มีการกู้ยืมในรูปสิ่งของ ยกเว้น สุกรรับจ้างเลี้ยง และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยงกู้ยืมในรูปสิ่งของเพียงร้อยละ 8-10 รองลงมาคือกลุ่มเลี้ยงปลาที่กู้ยืมในรูปสิ่งของจากบริษัทหรือนายหน้าไม่สูงมากเพียงร้อยละ 22 เท่านั้น พบว่า ค่าเฉลี่ยของการกู้ยืมกันในรูปสิ่งของ ค่อนข้างสูงในกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ (ตารางที่ 4.25) ในกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อประกันราคา มีการกู้ยืมในรูปสิ่งของเฉลี่ยราว 764,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนกลุ่มสุกรรับจ้างเลี้ยง ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง และกลุ่มเลี้ยงปลา มีการกู้ยืมในรูปสิ่งของเฉลี่ยราว 25,000-45,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ มีการกู้ยืมในรูปสิ่งของ เป็นค่าพันธุ์ไก่ และ อาหารไก่ เฉลี่ยสูงมากถึง 6.3 ล้านบาทต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาหารไก่ไข่ และพันธุ์ไก่ไข่ ซึ่งบริษัทจะเป็นผู้จัดมาให้ใช้ (แต่เป็นบัญชียืมของเกษตรกร) และเนื่องจากการเลี้ยงไก่ไข่นั้นเป็นการเลี้ยงขนาดใหญ่ มีขนาดการเลี้ยง 1-3 หมื่นตัวในคราวเดียวกันและมีอายุการเลี้ยงนานหลายเดือน จึงเป็นจำนวนกู้ยืมในรูปสิ่งของที่สูง ในกรณี สุกรรับจ้างเลี้ยง และ ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง นั้น ค่าพันธุ์สัตว์ และอาหารสัตว์ ยังเป็นของบริษัทอยู่ ดังนั้นเกษตรกรจึงไม่ได้จำเป็นต้องกู้ยืมวัสดุ หรือพันธุ์จากบริษัท หรือนายหน้าแต่อย่างใด ส่วนในกลุ่มพืชมีมูลค่าเฉลี่ยของการกู้ยืมในรูปสิ่งของอยู่ในช่วง 7,300 บาทต่อครัวเรือนสำหรับการปลูกมะเขือเทศ และ ข้าวโพดหวาน ประมาณ 10,000-13,000 บาทสำหรับการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน พริก ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และ ราว 20,000 บาท สำหรับการปลูกถั่วเหลืองฝักสด กลุ่มผู้ปลูกมันฝรั่งมีการกู้ยืมในรูปสิ่งของสูงสุดในกลุ่มปลูกพืชคือเฉลี่ยเท่ากับ 44,659 บาทต่อครัวเรือน

ในตารางที่ 4.25 นี้ ได้แสดงค่าสูงสุดของการกู้ยืมในรูปสิ่งของด้วย ซึ่งพบว่าไก่ไข่มีค่าสูงสุดของการกู้ยืมในรูปสิ่งของสูงถึง 32 ล้านบาท ซึ่งคือพันธุ์ไก่ และ อาหารสัตว์ที่บริษัทนำมาลงให้ก่อน ในกรณีนี้เป็นเกษตรกรรายใหญ่ที่มีมีการเลี้ยงไก่ไข่สูงถึง 37,000 ตัว สามารถผลิตไข่ได้ 12 ล้านฟองต่อรุ่น อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรอีกราวร้อยละ 30 ของกลุ่มตัวอย่าง ที่ต้องกู้ยืมในรูปสิ่งของเป็นจำนวน 8 - 10 ล้าน ซึ่งเป็นเกษตรกรที่เลี้ยงไก่ประมาณ 10,000 - 15,000 ตัว ผลิตไข่ได้ราว 4 ล้านฟองต่อรุ่น ทำให้ค่าเฉลี่ยการกู้ยืมในรูปสิ่งของสูงถึง 6.3 ล้าน ดังแสดงในตารางที่ 4.25 นี้

ตารางที่ 4.23 การกู้ยืมเงิน และหนี้ค้างในการผลิต

ชนิดพืช/สัตว์	จำนวนที่กู้ (คร่าวเรียน)	ร้อยละ คร่าวเรียนที่กู้เงิน	ค่าเฉลี่ยจำนวนเงินที่กู้ยืม (บาท)	จำนวนที่มีหนี้ค้าง (คร่าวเรียน)	ร้อยละ คร่าวเรียน ทั้งหมด	ค่าเฉลี่ยจำนวนเงินที่เป็น หนี้ค้างจากการลงทุน การเกษตร(บาท)
มันฝรั่ง	54	81.8	105,555.6	22	33.3	110,204.5
มะเขือเทศ	43	71.7	55,297.7	18	30.0	42,833.3
ถั่วเหลืองฝักสด	38	61.3	111,339.5	15	24.2	86,266.7
ข้าวโพดหวาน	46	74.2	127,195.7	17	27.4	105,823.5
ข้าวโพดฝักอ่อน	34	50.0	43,308.8	16	23.5	185,687.5
ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์	45	66.2	93,971.1	8	11.8	82,250.0
พริก	45	80.4	85,200.0	18	32.1	97,994.4
สุกรรับจ้างเลี้ยง	13	52.0	575,000.0	15	60.0	867,333.3
ไก่ไข่	25	71.4	1,199,640.0	18	51.4	1,145,000.0
ไก่เนื้อประกันราคา	10	66.7	1,244,500.0	8	53.3	1,401,875.0
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	9	90.0	543,333.3	5	50.0	476,000.0
ปลา	49	79.0	184,212.2	32	51.6	104,031.3

ตารางที่ 4.24 การกู้ยืมในรูปสิ่งของ

ชนิดพืช/สัตว์ (ร้อยละ)										
มันฝรั่ง	มะเขือเทศ	ถั่วเหลือง	ข้าวโพดหวาน	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์	พริก	สุกรรับจ้างเลี้ยง	ไก่ไข่	ไก่เนื้อ	ปลา
ไม่มี	0.0	0.0	17.7	4.4	2.9	7.1	92.0	17.1	6.7	77.4
มี	100.0	100.0	82.3	95.6	97.1	92.9	8.0	82.9	93.3	22.6

ตารางที่ 4.25 มูลค่าการกู้ยืมในรูปสิ่งของ

ชนิดพืช/สัตว์	จำนวนครีวเรือนที่กู้ (ครีวเรือน)	ค่าเฉลี่ยเฉพาะครีวเรือนที่กู้ (บาท/ครีวเรือน)	ค่าเฉลี่ยทุกครีวเรือน (บาทต่อครีวเรือน)	ค่าสูงสุด (บาทต่อครีวเรือน)
มันฝรั่ง	52	56,682.96	44,659.30	439,500
มะเขือเทศ	60	7,311.50	7,311.50	38,400
ถั่วเหลืองฝักสด	62	19,299.47	19,942.78	104,629
ข้าวโพดหวาน	52	8,728.43	7,320.62	29,500
ข้าวโพดฝักอ่อน	65	13,742.26	13,135.99	99,300
ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์	67	11,670.58	11,498.96	42,770
พริก	52	10,586.66	9,830.47	31,200
สุกรรับจ้างเลี้ยง	1	827,055.00	34,460.63	827,055
ไก่ไข่	29	7,580,731.45	6,281,177.49	32,346,000
ไก่เนื้อ	14	819,447.71	764,817.87	1,190,000
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	1	250,000.00	25,000.00	250,000
ปลา	13	209,673.08	44,684.43	546,000